

Endre, Gr. Nádasdy László csanádi püspök (1662–1729) Szeged, 1943.

346. o. Pósalaki Jánoshoz (1652–1727) pótlandó: Pósalaki János, Debrecen siralmas állapotának megvilágosítása 1685–1696. Ford. és életrajzzal ellátta *Balogh István*. Debrecen, 1987.

370. o. Salgari József Antal vörösmartoni provizornál a helynév helyesen: Vörösmart (Baranya m., ma: Zmajevac, Horvátország.)

417. o. Szirmay Istvánné Dessewffy Ferenc (1650–1665) özvegye. Eszerint 15 évesen halt meg és már özvegyet hagyott hátra! Miután Szirmay István 1667-ben vette el az özvegyet, nyilván a születési évszám a hibás.

Megemlítünk néhány olyan személyt is, akinek szerintünk helye volna az adattárban. Pl. François Joseph Longueval császári kapitány, akinek személye közvetve kapcsolódott a szabadságharchoz, mert miután átadta Rákóczi levelét az udvarnak, amelyet XIV. Lajos királynak írt, hozzájárult a szervezkedés felszámolásához.

Széchenyi György (1656–1730) dunántúli nagybirtokos, Pál kalocsai érsek öccse, Ebergényi László altábornagy apósa. Vejehez írt levelei: Gróf Széchenyi György levelei báró Ebergényi Lászlóhoz 1697–1724. Kiadta *Bártfai Szabó László*. Budapest, 1929. 2 k.

Székudvari János (†1709) kecskeméti kalvinista iskolarektor, versben megírta a várost

1707. április 3-án ért ráctámadást. Címe: Sűrű siralommal rakott jajjalom, megjelent nyomtatásban is, még abban az évben.

Szilvassy János, 1705-től főcommissarius Erdélyben. *Kiss István*, II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadi élelmezési bizottsága. In: *Dolgozók Békefi Remig egyetemi tanári működésének emlékére*. Írták tanítványai. Budapest, 1912. 322. o.

Összegezõ véleményünk az, hogy értékes és hasznos mű látott napvilágot, s az adattár komoly segítséget nyújt a Rákóczi-szabadságharcra foglalkozók számára. Szeretnénk azonban nyomatékosan hangsúlyozni, hogy ugyanakkor ez bizonyos kötelességet is ró rájuk. Már Heckenast Gusztáv kijelentette említett vajai előadásában, hogy ez a munka volta-képpen befejezhetetlen, és különösen az egy ember számára. Ezért úgy gondolom, hogy a bizonyos idő után szükségessé váló második kiadás előkészítésében és teljesebbé tételében a terület művelőinek támogatniuk kell Mészáros Kálmánt az esetleges hibás vagy hézagos adatok kijavításában, de főleg a hiányok pótlásában és új személyek felkutatásában. Ez egyben tisztelgést jelent Heckenast Gusztáv emléke előtt is. Csak ilyen alkotó együttműködéssel van remény arra, hogy az új kiadás jóval gazdagabb legyen és még több segítséget nyújtson mindannyiunknak.

Bánkúti Imre

L. BALOGH BÉNI (SZERK.)

„FELSZEDEK UTAMBAN MINDEN FEGYVERES NÉPET”

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc Komárom és Esztergom vármegyéikben

Castrum Könyvek 10.

(*Kernstock Károly Művészeti Alapítvány, Tatabánya, 2003. 275 o.*)

A most ismertetésre kerülő kötet Komárom és Esztergom vármegye 1848/49-es történetével foglalkozó tanulmányokból nyújt át egy csokorra való.

Az a tény, hogy az itt közölt munkák korábban már megjelentek, mit sem von le a mű értékéből, amely kiváló áttekintést ad a két

megye nevezetes éveiről. A területen elsősorban a komáromi erőd bírt – a szabadságharc hadtörténetében komoly szerepet játszó – stratégiai jelentőséggel, ezért is örömmel állapíthatjuk meg, hogy a szerkesztő e kiemelt témán kívül is igen széles körből végezte a válogatást.

A kötetet *Hermann Róbert* „Esztergom és Komárom megye 1849–49-ben – párhuzamok és különbségek” című tanulmánya nyitja. A szerző a két szomszédos vármegyét hasonlítja össze a forradalmi átalakulás és a honvédelem szervezése szempontjából, röviden ismertette az említett területek eseménytörténetét is. Esztergom és Komárom városa a dunai víziút információhordozó szerepe miatt gyorsan reagált a történetekre. Az 1848 júniusi országgyűlési választásokon a parlamentbe jutott képviselők közül az esztergomiak végig kitartottak, a komáromiaknak azonban majd mindegyike elhagyta az önvédelmi harc táborát. Hermann vázolja a nemzetőrség szervezésének folyamatát, majd ismerteti a megyékben felállított honvédelmi alakulatok sorszámaát és sorsát. A tanulmány legnagyobb részében a komáromi erőd biztosításáról és a területen végbement hadi eseményekről olvashatunk összefoglalást, ami egyúttal jó bevezetéként is szolgál a következő írások előtt.

Csikány Tamás „A komáromi vartüzérség 1848/49-ben” című munkájában elsőként a vartüzérség szervezésének korabeli, általános alapelveit ismerteti, majd megvizsgálja az erőd, illetve azon belül a tüzérség állapotát és az élőerő létszámának változásait. A löveganyag számban és minőségben megfelelő volt, ám hiányoztak a képzett tüzérek. A komoly szervezőmunka és számos áldozatos tiszt – köztük Krivácsy József, majd később Mack József – munkájának köszönhetően a hiányosságokat folyamatosan pótolták, így 1848 végére egyre több löveget tudtak tényleges használatba venni. A decemberi támadás során az osztrákok az erődöt zár alá vették, ám erejük csak megfigyelésre volt elég, a kitörések megakadályozására és Komárom elfoglalására már nem. A várvédők január 13-i kitörése például a Csallóközben állomásozó ellenséget Pozsonyig vetette vissza. Az osztrákok csak március 20. után tudtak nagyobb erőket felvonultatni az erőd ellen, de – az általuk is elismert komáromi tüzéreknek köszönhetően – a védők sikerrel tartottak ki a magyar honvédsereg beérkeztéig. A felmentés után jelentős erődítési és átszervezi munkák történtek, ám a magyar haditervek következtében az erőd júliusban ismét zárolás alá került. Bár a védők több kitörést is végrehajtottak, a vartüzérségnek már egyre kisebb szerep jutott. Hamarosan megindultak a tárgyalások az erőd feladásáról, amelynek okmányait 1849. szeptember 27-én írtak alá.

Kedves Gyula „A lovasság szerepe Komárom védelmében az 1848–49-es szabadságharc alatt” című tanulmányában elsőként az említett fegyvernem korabeli stratégiai és harcászati feladatait veszi sorra; az utóbbinál komáromi példákat vonultatva fel. Az erőd első, és 1848 telén gyakorlatilag egyetlen magyar reguláris lovas alakulata, a Hunyadi-huszárok egy százada volt, ami vitteül harcolt Komárom első zárolása idején. A helyi toborzású Attila-huszárok szervezése rendkívül nehezen haladt és csak 1849 márciusától vettek részt harci cselekményekben. 1849 nyarán és kora ősztől már nagyobb szerep jutott a lovasságnak, mivel létszáma jelentős növekedésének köszönhetően már nem csak az erődöt védelmezte, hanem, önálló tevékenységet folytatva, minél több ellenséges haderőt kellett lekötönie. A Komárom környéki harcokban különösen a Württemberg-huszárezred jeleskedett, amelynek 5. osztályát Klapka 1849. szeptemberében szervezte meg. A védseréhez tartozott még a Lehel-huszárok három százada, amelyet szintén egy századdal bővítettek a körülférés alatt, valamint a Bocskai-huszárezred egy osztálya. A szerző röviden ismerteti az említett alakulatok történetét és legemlékezetesebb összececpáskákat.

Hermann Róbert „Felszedek utamban minden fegyveres népet.» Kossuth Lajos harmadik toborzóútja, 1848. október 17–27.” című tanulmányában Kossuth harmadik toborzóútjának okairól és eredményeiről, az alsó-ausztriai hadjárat lefolyásáról, valamint az azt követő napok eseményeiről számol be. Kossuth utazásának bevallott célja a Lajtánál állomásozó magyar sereg vezetőinek a határ átlépésére való ösztönzése volt. A szerző szerint azonban volt még egy nyomasztóbb indok, nevezetesen egy állítólagos angol–francia közvetítési készség, amelynek megvalósításánál feltétlenül jelen akart lenni. Kossuth Esztergomig úgy hitte, hogy 5–6000 jól felfegyverzett katonát tud hadba vinni útja során, utána azonban már megelégedett volna 15 000, zömében népfelkelő sereg összegyűjtésével; végül ennek kétharmadát sikerült felvonultatnia. A magyar táborban Kossuth helyreállította a csapatok morálját, biztosította a tisztikar kormány iránti lojalitását, valamint meggyőzte a hadvezetést a határátlépés szükségességéről, amelynek azonban a schwechati vereség lett a vége. A csatát követő napokban Kossuth önálló katonai döntéseket hozott és haditerveket

vázolt fel, amelyek megalapozták azon nézetének kibontakozását, hogy a honvédsereg főparancsnoki tiszttségére ő maga lenne a legmegfelelőbb személy.

Iffy Gyüszti László a tatai nemzetőrség megalakulását és tevékenységét vizsgálja „A nemzetőrség szervezése Tatán és környékén, valamint részvétele az önvédelmi harcban (1848 március – 1848 december)” című munkájában. A városban gyorsan haladt a nemzetőrök szervezése, akiknek élére, a város kérésére, Eszterházy Pál grófot nevezték ki. Az ország többi alakulatához hasonlóan itt is az ellátási és felszerelési hiányosságok okozták a legnagyobb gondot. Az önvédelmi harc megindulása a tatai alakulatot Komárom erődjében találta, majd részt vett a hátráló Jellačić seregének üldözésében. Ott volt a schwechati csatában is, ahol a Komárom megyei önkéntesek elsőként futottak meg. A vereséget követően Hamary Dániel vezetésével szabadsapat alakult, mely a tél folyamán gerillaakcióival nyugtalanította az osztrák csapatokat. Ebből az alakulatból állították ki a későbbi 99. honvédszászlóaljat.

Kiss Vendel „A komáromi nemzetőrség 1848-ban” című tanulmányában a korabeli sajtóban a komáromi polgári őrsereg nemzetőrségbe való beolvadásának nehézségeiről szóló tudósításokat cáfolja, és kimutatja azok politikai jellegét. A nemzetőrségek felállítására során a zsidókkal szembeni ellenérzés ebben a városban is tapasztalható volt. A szerző részletesen ismerteti a nemzetőrség ellátási problémáit is. A komáromi nemzetőröket alapfeladataikon kívül többször alkalmazták várszolgálatra, és többek között sikerrel akadályozták meg, hogy császári serezhadvezetőkkel erősítsék meg az erőd védelmét. Az önkéntes mobilizáció ugyanakkor a városban teljes érdektelenséggel találkozott.

Az esztergomi nemzetőrség felállításának folyamatát *Ortutay András* ismerteti részletesen „Esztergomi nemzetőrök 1848-ban” című írásában. Az esztergomiakat a komáromi erőd védelmére rendelték ki. Felváltásukat követően Kossuthal együtt vonultak a nyugati határszélhez, s egy nagyszombati kitérő után november közepén tértek vissza városukba. Az alakulat nagy része később beolvadt a honvédseregbe.

Fülöp Éva „Esztergam [sic!] vármegye és városi hű hazafiakhoz!» Hirdetmények Esztergomban 1848–49-ben” című tanulmányában az információ terjesztése és terjedése szempontjából vizsgálta a korabeli hírforrásokat, elsősorban a plakátokat és aprónyomatványokat. Alapvetése szerint a korabeli posta kiépítettségének foka és az analfabetizmus nagy aránya miatt a sajtó önmagában nem nyújtott elegendő lehetőséget az információk továbbadására. Így jutott nagy szerep a falragaszoknak és a röplapoknak, amelyek tartalmát egy-egy írástudó ember megoszthatta a körülötte csoportosulókkal. Számos adat van arra is, hogy kisbírókkal doboltatták ki a fontos hirdetményeket. A hivatalos nyomtatványokat eredet szerint is vizsgálva a szerző a szabadságharc alatt keletkezett források tartalmát elemzi.

Hermann Róbert „Komáromi kormánybiztosok 1848-ban” címet viselő munkájában Halasy Ede, Sárközy József, Perczel Vince Kállay Ödön és Nádasdy Lipót kormánybiztosok tevékenységéről nyújt átfogó képet a rendelkezésre álló források alapján.

Gróf Károly „Esztergom megye követei 1848/49-ben” című tanulmánya Zsitvay József és Varga Benedek László Esztergom megyei követei pályafutását ismerteti, részletesen kitérve a szabadságharc előtti és utáni pályafutásukra is.

Csombor Erzsébet Besze Jánosról, az esztergomi nemzetőrség parancsnokáról és a város országgyűlési képviselőjéről közöl rövid életrajzot. Besze csapatával jelentős szerepet vállalt a komáromi erőd békés megszerzésében. Szabadságharc melletti kitarását a császári hatóságok közel hat évi raboskodással jutalmazták. Besze Jánost 1861-ben és 1865-ben is képviselőnek választották, de 1869-es választási veresége után visszavonult a politikától.

Esztergom vármegye tiszteletbeli főjegyzője, Palkovics Károly pályájáról *Gróf Károly* számol be. Palkovics kormánybiztosként 1849 áprilisában megszervezte többek között a Honvédkórház működését. A vereséget követően összesen négy és fél évi börtönbüntetést szenvedett el. Később őt is többször megválasztották képviselőnek, illetve Esztergom város polgármesterének.

Csorba György